

УДК 343.2 (4)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.58>**Ірина Загребельна,***студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Вікторія Ярошенко,***студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ЩОДО ОСІБ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

У цій роботі проаналізовано статті Кримінально-виконавчого кодексу України, які містять заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, та зарубіжний досвід європейських країн та країн СНД. Заходи заохочення засуджених слід розглядати як важливий складник у правовому регулюванні процесу виконання та відбування покарання, їх використання стимулює до правослужняної поведінки. Необхідність розвитку інституту заохочення у кримінально-виконавчому праві бачається в системному аналізі та порівнянні українського законодавства із законодавством інших країн, що містить аналогічні норми. У зарубіжному законодавстві досить чітко регулюється система різних видів заходів стимулювання правослужняної поведінки засуджених, яка дає змогу системно та послідовно змінювати умови відбування покарання із жорстких на м'якші. Ця система складається з певних видів заохочення, зміст і сутність яких різняться залежно від того, чи є ці заходи разовими або постійними та стосовно певної категорії засуджених осіб. Система заходів заохочення безпосередньо пов'язана з впливом на поведінку засуджених, стимулює слухняну поведінку, карає за порушення і саме цим забезпечує дотримання засудженими вимог режиму. Вони спрямовані на підтримання належного режиму відбування покарання, а також допомагають індивідуалізувати та диференціювати покарання, забезпечити дотримання засудженими порядку та умов відбування покарання, сприяють можливості змін умов тримання засуджених, можуть вплинути на застосування до засуджених поліпшених або, навпаки, погіршених умов тримання. Застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу як на тих осіб, до яких ці заходи застосовуються на основі об'єктивної оцінки поведінки засуджених, їхнього ставлення до праці й навчання, так і на інших засуджених. Тому звернемо увагу на певні схожі та відмінні риси застосування такого інституту до засуджених та певні особливості деяких зарубіжних країн.

Ключові слова: заохочувальні норми, заходи заохочення, засуджені, виправлення, позбавлення волі.

Постановка проблеми. Впровадження в повсякденне життя українського суспільства ліберальних європейських цінностей зумовило необхідність модернізації кримінально-виконавчого законодавства. Ідеологічні засади, економічні та політичні умови, що склались, змушують державну владу вести пошук оновлених форм запобіжної діяльності з урахуванням зарубіжного досвіду. За даними Державної кримінально-виконавчої служби України, кількість заохочень, застосованих до засуджених, втричі менша від кількості заходів стягнення. Зважаючи на індивідуалізацію кримінального покарання, вагомим інструментом у процесі його відбування є заходи заохочення, що спонукають засуджених виправитись та стимулюють їх до дотримання належної поведінки,

отже, такий інститут заходів у кримінально-виконавчому праві потребує вдосконалення відповідно до міжнародно-правових стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні над проблемами кримінально-виконавчого права досить плідно працюють такі вчені, як К.А. Автухов, В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.Г. Ємельянов, О.Г. Колб, І.С. Михалко, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, С.І. Халимон, І.С. Яковець та інші. Такий інститут кримінально-виконавчого права, як заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі на певний строк, були предметом дослідження І.Г. Богатирьова, А.П. Геля, А.Х. Степанюка, М.В. Романова. Визнаючи їхній вагомий

внесок у галузі кримінально-виконавчого права, варто відзначити, що концептуальні дослідження щодо застосування заходів заохочення протягом останніх років не проводилися, що характеризує актуальність теми дослідження.

Мета цієї статті – дослідити заходи заохочення як особливий вид стимулювання правомірної поведінки засуджених в аспекті міжнародно-правового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Проблема підвищення ефективності заохочувального впливу, зокрема шляхом застосування заохочувальних інститутів до осіб, засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі, зумовлена чималою кількістю чинників соціального, теоретичного, законодавчого і практичного характеру. У соціальному плані необхідність дослідження заохочувальних інститутів пов'язана з тим, що такі позитивні стимули є важливим засобом соціальної адаптації осіб.

Розглядаючи кримінально-виконавче законодавство України, зазначимо, що воно має специфічний і досить широкий діапазон видів стимулюючих заходів, які відрізняються за відповідними кількісними та якісними характеристиками, застосовуються різними суб'єктами кримінально-виконавчих правовідносин до встановлених груп засуджених і за певними підставами [2, с. 133]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який був ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 і набув чинності 23 березня 1976 року, в статті 10.1 зазначає, що всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення і повагу гідності, притаманній людській особі. Для реалізації цього зобов'язання в кримінально-виконавчих кодексах містяться заохочувальні норми.

Згідно з ч. 1 ст. 130 КВК України, до осіб, позбавлених волі на певний строк, за виконання покладених на них обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених цим Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення, як: подяка; дострокове зняття раніше накладеного стягнення; нагородження похвальною грамотою; присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо; виплата грошової премії; нагородження подарунком; переведення на поліпшені умови тримання; надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвід-

ування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки; надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [1].

Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з в'язнями було розроблено і прийнято «Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями», котрі передбачають, що у кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до гарної поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому [4, с.78–89].

Зрозуміло, що кожна держава має свої соціально-економічні та політичні відмінності, однак проблемні питання щодо виправлення засуджених за допомогою заохочувальних інститутів є актуальними для будь-якої з них. Тому дослідження законодавства держав зарубіжжя з цього питання та імплементація окремих положень у кримінально-виконавче законодавство та практику виконання і відбування покарання у вигляді позбавлення волі є одним із напрямів удосконалення кримінально-виконавчої системи України.

Якщо розглядати заходи заохочення, що містять подібні норми, слід звернутись до нормативно-правових актів пострадянських країн. Розглядаючи заходи заохочення, які передбачені до засуджених до позбавлення волі, відзначимо, що вони мають певний схожий перелік із заходами, що передбачають Кримінально-виконавчий кодекс Республіки Білорусь та Кримінально-виконавчий кодекс Російської Федерації, проте кожний містить певні відмінності.

Відповідно, ст. 110 Кримінально-виконавчого кодексу Республіки Білорусь містить подібний перелік заохочень для осіб, засуджених до позбавлення волі, однак має певні особливості:

- не передбачено такого заохочення, як нагородження похвальною грамотою, нагородження подарунком;
- тривалість прогулянки збільшується лише на 1 годину;

– містить заохочення, які не передбачені в КВК України (зокрема, до засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях-поселеннях, можуть застосовуватися заходи заохочення у вигляді дозволу на проведення за межами виправної колонії-поселення вихідних, державних свят і святкових днів, встановлених і оголошених Президентом Республіки Білорусь неробочими, а також короткострокового виїзду до близьких родичів тривалістю до п'яти діб без урахування часу, необхідного для проїзду туди і назад; переведення засуджених з приміщень камерного типу в звичайні житлові приміщення) [5].

Кримінально-виконавчий кодекс Російської Федерації у ст. 113 має такі особливості:

– не передбачено такого заохочення, як нагородження похвальною грамотою та присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо;

– передбачено інші заохочення: до засуджених, які відбувають покарання в колоніях-поселеннях, може застосовуватися міра заохочення у вигляді дозволу на проведення за межами колонії-поселення вихідних і святкових днів; засудженим може бути подана рекомендація щодо заміни невідбутої частини покарання більш м'яким видом покарання після фактичного відбуття зазначеної в законі частини строку покарання; дозвіл додатково витратити гроші в розмірі до тисячі п'ятисот рублів на покупку продуктів харчування і предметів першої необхідності [6].

Передбачені у цих країнах заохочення є майже подібними до вітчизняних норм, проте їх норми сконструйовані більш не як заохочувальні, а як уповноважуючі або дозволяючі. Однак у двох зазначених Кодексах містяться положення, що вирішують питання про заходи заохочення, що застосовуються до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, на відміну від КВК України.

Оскільки правовий статус осіб, засуджених до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, у Республіці Білорусь та Російській Федерації регламентується одними положеннями закону, то до них застосовуються всі заходи заохочення, які передбачені для осіб, позбавлених волі на певний строк, за винятком норм, коли законом передбачено пряму заборону щодо неможливості застосування певного виду заохочення [7, с. 476].

Розглядаючи заходи заохочення, що містять відмінні положення, зазначимо, що цікавим засобом впливу на неповнолітнього є розроблена співробітниками в'язниці

м. Хайнсберг (ФРН) триступенева система заохочення засуджених.

Так, перший ступінь (початковий етап відбування покарання) характеризується тим, що в камері у засудженого із засобів інформації є тільки настінний радіоприймач. Якщо цей засуджений поводить адекватно, не порушує умов тримання, навчається в школі, то його переводять на другу сходинку. Її особливістю є отримання засудженим права мати у камері телевізор (за власні кошти). Нарешті, третій ступінь передбачає, що підліток має право отримати, крім телевізора, музичний центр, комп'ютер. Якщо засуджений порушує режим утримання, то він одразу переводиться на нижчий ступінь, втрачаючи право мати в камері перелічені речі. Система має комп'ютерну версію (програму): співробітники в'язниці тільки фіксують поведінку засудженого, заносять дані в комп'ютер, який одразу ж визначає, на якому ступені має перебувати той чи інший підліток [8, с. 17].

У Німеччині важливими заохочувальними та реабілітаційними заходами з виконання покарань щодо засуджених є пом'якшення покарання відповідно до ст. 11 Закону про виконання покарання у вигляді позбавлення волі, куди входить виконання робіт за межами виконавчої установи під наглядом і без нагляду, вихід з виконавчої установи на певний час із супроводом і без супроводу співробітника установи, а також згідно зі ст. 13 і ч.ч. 3, 4 ст. 15 надання відпустки з місць позбавлення волі [9]. Відповідно до § 11 Закону про виконання покарання у вигляді позбавлення волі ФРН важливими реабілітаційними заходами під час виконання покарання є надання засудженим права працювати за межами виправної установи під наглядом і без нагляду. Такий вид працевикористання засуджених має певні позитивні наслідки: особисту усвідомленість щодо соціального значення виконуваної роботи; можливість навчання і професійної підготовки за межами установи. Робота за межами пенітенціарної установи надається тільки засудженим, які продемонстрували свою готовність до досягнення мети виконання покарання.

Відповідно до ст. 137 КВК Польщі такі види заохочення, як дозвіл на побачення за межами установи виконання покарань з близькою людиною чи людиною, яка заслуговує на довіру, на період, що не перевищує 30 годин, і дозвіл на вихід за межі установи без нагляду на строк, що не перевищує 14 днів, можуть бути використані, якщо поведінка засудженого під час відбування покарання була такою, яка не викликає сумніву стосовно того, що, перебуваючи поза межами

установи виконання покарань, засуджений буде дотримуватися правопорядку. Варто зауважити, що однією з підстав, за наявності якої може бути застосований один із вищезазначених видів заохочень, виступає наявність половини відбутого строку покарання.

Кримінально-виконавчий кодекс Франції за відмінну поведінку, сумлінне ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій, крім загальних заходів заохочення (кількість посилок, побачень, що залежить від особи засудженого та фази), передбачає застосування до засуджених, які утримуються у виховних колоніях, таких заходів заохочення: 1) надання права відвідування культурно-виховних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників цієї колонії; 2) надання права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків, осіб, які їх замінюють, або інших близьких родичів (щодо неповнолітніх); 3) достроковий перехід із суворих умов відбування покарання у звичайні та ін.

Усі ці заходи мають здатність на високому рівні стимулювати хорошу поведінку засуджених. Перші два мають особливий вплив на неповнолітніх, які за загальним правилом проявляють інтерес до культурно-виховних і спортивних заходів, а також до відвідування інших місць розваги за межами виховної колонії. Третя міра заохочення містить у собі звільнення від одного з найсуворіших дисциплінарних стягнень. У разі надання засудженим права відвідування культурно-виховних і спортивних заходів за межами виховної колонії в супроводі працівників цієї колонії і права виходу за межі виховної колонії в супроводі батьків, осіб, які їх замінюють, або інших близьких родичів їм видається цивільний одяг. Тривалість виходу за межі виховної колонії встановлюється начальником колонії і не може перевищувати 8 годин [10, с. 87]. Як бачимо, у законодавстві Франції передбачені додаткові засоби заохочення, що сприяють ресоціалізації осіб та їх розвитку як особистостей, що компенсує нереалізовані психологічні аспекти в підлітковому віці.

Проаналізувавши великий масив актів, можемо додати, що кримінальне законодавство більшості європейських країн передбачає можливість і заміни невідбутої частини покарання, і умовно-дострокового звільнення. І з нашої точки зору, перелік заходів заохочення, які містяться в статті 130 КВК України, має бути значно більшим для того, щоб засуджена особа за кожний позитивний момент у поведінці отримувала певне заохочення, а в кінцевому результаті, довівши своє виправлення, була умовно-достроково звільнена від відбуття покарання.

Висновки

Заходи заохочення засуджених слід розглядати як важливий складник у правовому регулюванні процесу виконання-відбування покарання, спрямований на їх стимулювання до правослужняної поведінки. Наявність чималої кількості заохочувальних заходів, що містяться в КВК України, дає змогу диференціювати та індивідуалізувати їх відповідно до певних груп засуджених та видів покарання. Проте постає питання щодо можливості реалізації саме певних видів заохочення, наприклад як «надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб...», чи будуть співробітники установ виконання покарань застосовувати таке заохочення, адже, відпускаючи засуджену особу за межі установи виконання покарань, співробітник має бути впевнений, що із засудженим нічого не трапиться і він повернеться, оскільки вся відповідальність за ту чи іншу ситуацію лежить на адміністрації.

У зарубіжному законодавстві досить чітко регулюється система різних видів заходів стимулювання правослужняної поведінки засуджених, яка дає змогу системно та послідовно змінювати умови відбування покарання з жорстких на м'якші. Ця система складається з різних видів заохочень, зміст та сутність яких різняться залежно від того, чи є ці заходи разовими або постійними (полегшують правовий стан засудженої особи на доволі тривалий час).

Загалом, система стимулювання правомірної поведінки засудженої особи, яка перебуває у в'язниці, має бути досить розгалуженою, передбачати різні види морального та матеріального стимулювання, різні можливості поновлення зв'язків із рідними та суспільством, що у підсумку сприятиме досягненню мети покарання у більш оптимальні терміни. Особливої уваги заслуговує саме процес впровадження у реальне життя видів заохочення та можливість перейняття певного зарубіжного досвіду у національне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
2. Михалко І.С. Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослужняної поведінки засуджених : монографія. *Право*. 2013. 200 с.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Генеральна Асамблея ООН. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

4. Трубников В.М., Шинкарьов Ю.В. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. *Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України*. Харків. 2008. С. 78–89.

5. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь от 11 января 2000 года № 365-З (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2019 г.)

6. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08.01.1997 № 1-ФЗ (ред. от 27.12.2019).

7. Заходи заохочення, які можуть застосовуватися за кримінально-виконавчим законодавством України, до засуджених Російської

Федерації та Республіки Білорусь: порівняльно-правове дослідження. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 472–477

8. Данілін Є.М. Корисне співробітництво – шлях до успіху. / О.Г. Ковальов. Міжнародний досвід виконання кримінальних покарань: *збірник наукових статей*. НДІ ФСВП Росії. 2008. Вип. 1. С. 19–28.

9. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини / наук. ред. і вступ. ст. Д.А. Шестакова. 2003. 532 с.

10. Малінін В.Б., Смирнов Л.Б. Кримінально-виконавче право. URL: <https://studfile.net/preview/2902666/page:87>.

This paper analyses the articles of the Criminal Enforcement Code of Ukraine that contain incentive measures applicable to persons sentenced to a certain term of imprisonment and foreign experience of European and CIS countries. Measures to encourage convicts should be seen as an important component in the legal regulation of the execution and serving of punishment, and their using encourages legitimate behaviour. Necessity to develop an institution of encouragement in criminal law is seen in the systematic analysis and comparison of Ukrainian law with that of other countries that contain similar rules. The foreign legislation regulates quite clearly a system of different types of measures to encourage the correct behaviour of convicts, which allows to systematically and consistently change the conditions of imprisonment from harsh to slightly softer. This system consists of certain types of incentives, the content and nature of which varies depending on whether these measures are one-off, permanent or relatively specific categories of sentenced persons. The system of incentive measures is directly linked to the influence on the behaviour of prisoners, stimulates good behaviour, punishes them for violations and thus ensures that the prisoners comply with the regime's requirements. They are aimed at maintaining a proper sentencing regime, as well as helping to individualize and differentiate punishment, ensure that prisoners comply with prison terms and conditions, promote the possibility of changing the conditions of detention of prisoners, and may affect the use of sentenced prisoners or vice versa. The promotion measures are intended to have an educational impact on those persons to whom these measures are applied on the basis of an objective assessment of the behaviour of prisoners, their attitude to work and education, and of other prisoners. Therefore, let us pay attention to certain similar and different features of this institute applied to prisoners and certain features of some foreign countries.

Key words: encouragement rule of law, incentive measures, convicted person, correction, imprisonment.